

ΠΡΑΚΤΙΚΑ 9^{ΟΥ} ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ
&
ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΟΡΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΕΚΠΑ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΕΚΠΑ
ΑΘΗΝΑ 2018

ΠΡΑΚΤΙΚΑ 9^{ου} ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΕΚΠΑ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Πρακτικά 9^{ου} Συνεδρίου Μεταπτυχιακών Φοιτητών και Υποψηφίων
Διδακτόρων του τμήματος Φιλολογίας
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 4-7 Οκτωβρίου 2017

Νεοελληνική Φιλολογία

Επιμέλεια έκδοσης: Αγγελίνα Θεοδωράκη

Φιλολογική επιμέλεια – διορθώσεις: Θανάσης Γαλανάκης, Πάνος
Γιαλελής

Πίνακας εξωφύλλου: Baldassare Peruzzi, *Dance of Apollo with the
muses*

© Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2018

ISBN 978-960-466-192-3

ΠΡΑΚΤΙΚΑ 9^{ου} ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΦΟΙΤΗΤΩΝ
ΚΑΙ
ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΟΡΩΝ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ
4-7 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2017

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΕΚΠΑ
ΑΘΗΝΑ 2018

Περιεχόμενα

Σοφία Παπαϊωάννου

Χαιρετισμός.....13

Ζητήματα ταυτοτήτων σε κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας

Ματίνα Παρασκευά

Μεταξύ τρόμου και χλεύης: Η αναπαράσταση της αναπηρίας στο διήγημα «Γουτού-Γουπατού» του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη.....17

Στυλιανή-Άλκηστις Μωυσίδου

Η ασθένεια στην *Κερένια Κούκλα* του Κωνσταντίνου Χρηστομάνου: Ανθρώπινη υπαιτιότητα και ρομαντική μεταφυσική στο παιχνίδι της *μοίρας* 30

Παναγιώτα Δαούτη

Ο *Οριενταλισμός* ως μέσο πολιτισμικής ώσμωσης και πυροδότησης της φαντασίας στο διήγημα «Ζαΐρα» του Γρηγόριου Ξενόπουλου.....40

Ειρήνη Κυβέλου

Προσφυγική ταυτότητα: Προσπάθειες αποκατάστασης στο μυθιστόρημα *Γαλήνη* του Ηλία Βενέζη.....73

Πάνος Γιαλελής

Όψεις της γυναικείας σεξουαλικότητας στο *10* του Μ. Καραγάτση.....83

Χριστόφορος Χαρατσάρης
Σε αναζήτηση ταυτότητας: Η διαλεκτική σχέση ατόμου – κοινωνίας στο *Λούσια* του Νίκου Χουλιανά 93

Αμάντα Σκαμάγκα
Ζητήματα ταυτότητας και ετερότητας στα «ιταλικά» ποιήματα του Νικηφόρου Βρεττάκου και του Γιάννη Ρίτσου.....101

Νίκος Σγουρομάλλης
Η λειτουργία της *μνήμης* και η συγκρότηση της ατομικής ταυτότητας στο *Γκιακ* του Δημοσθένη Παπαμάρκου 129

Μορφολογικές και ειδολογικές προσεγγίσεις

Χριστίνα Λούρη
Η *Απολογία* του Ιώσηπου Μοισιόδακα: Ένας άτυπος θεατρικός μονόλογος στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό 153

Μαγδαληνή Κούρτη
Το σαγανάκι της τρέλας: Εντοπισμός νεωτερικών στοιχείων σε μία κωμωδία του 18ου αιώνα 162

Ανδρέας Λούνης
Το *Εκ των Απομνημονευμάτων μου* του Χαράλαμπου Άννινου: Μια προσπάθεια δικαίωσης μιας παρελθούσας λογοτεχνικής γενιάς.....183

Νικόλαος Καγκελάρης
Παραθέματα από το *Requiem (Introitus – Dies Irae – Agnus Dei)* και το *Confiteor* στ93ην *Eroica* του Κοσμά Πολίτη.....193

Δημήτρης Πλιάτσικας – Εύη Κοτσέλου	
Επιστημονικοί Λόγοι από και προς τη Λογοτεχνία: Μ. Καραγάτσης, Ο Κόσμος που Πεθαίνει.....	210
Πολυχρόνης Μπούσιος	
Αναστοχασμός και ημερολογιακό ύφος στην ποίηση και τη δοκιμακή γραφή του Γιώργου Σαραντάρη	226
Αμαλία Τσουκαλά	
Ο <i>Τραγουδιστής</i> του Άρη Δικταίου και η επαναφορά του σονέτου κατά τη δεκαετία του 1950	232
Νατάσα Μυλωνάκου	
Η επιστολική αφήγηση στον 20ό αιώνα: Η περίπτωση της <i>Σαλαμάντρας</i> του Αλκιβιάδη Γιαννόπουλου	251
Μιχάλη Αγγελική	
Τα πεζά ποιήματα του Ε. Χ. Γονατά: Το παράδειγμα της <i>Κρύπτης</i>	266
Αθανάσιος Β. Γαλανάκης	
Η <i>υπέρβαση</i> και η <i>παράβαση</i> στον ερωτισμό και οι ειδολογικές “ακροβασίες” στο <i>Εικόνες από μια νέα. Σαν-χαϊ-κού</i> του Γιάννη Πατίλη	289

Περιοδικός τύπος – Νεοελληνική κριτική

Μαρία-Ευτυχία Τσαγανά	
<i>Η Ευτέρπη</i> (1847-1855): Ένα εθνικό περιοδικό με ευρωπαϊκό χαρακτήρα.....	298

Μαρία Πρωτόπαπα

Μορφική εξέλιξη των ελληνικών διηγημάτων που δημοσιεύονται στο περιοδικό *Εβδομάς* (1884-1892) 322

Πολυξένη Συμεωνίδου

Στέφανος Στεφάνου, ένας λησμονημένος κριτικός: Διερεύνηση και αποτίμηση της κριτικής του παραγωγής στην εφημερίδα *Το Άστυ* (1890-1900).....347

Χρύσα Θεολόγου

Η κριτική του λογοτεχνικού βιβλίου στη *Νέα Εστία* (1927-1960): Ζητήματα μεθοδολογίας και πρώτα συμπεράσματα 361

Ιδεολογικές και φιλοσοφικές αναζητήσεις στη νεοελληνική λογοτεχνία

Στυλιανός Πατεράκης

Η θέση των πτωχοπροδρομικών ποιημάτων στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Η ιδεολογική αντίληψη και θέση για τις απαρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας στους τελευταίους αιώνες του Βυζαντίου.....372

Βλαδίμηρος Αρζίδης

Το κείμενο «Άγιος Σώστης» του Εμμ. Ροΐδη και οι θεωρίες περί Μηδενισμού στο β' μισό του 19ου αι. 395

Βασιλική Θεολόγου

Η βία ως αποτέλεσμα της αποτυχίας του έμφυλου μοντέλου και της παραβίασης του παγιωμένου συστήματος ηθικής στον *Κατάδικο* του Κωνσταντίνου Θεοτόκη.....414

Δημήτριος Καραθανάσης

Ο υπαρξισμός στη νεοελληνική λογοτεχνία: Η επίδραση του Søren Kierkegaard στο ποιητικό και δοκιμιακό έργο του Άγγελου Σικελιανού.....428

Αγγελίνα Θεοδωράκη	
Βία και Εξουσία: Θεμελιώδεις αρμοί συγκρότησης του κασδαγλικού σύμπαντος στο μυθιστόρημα <i>Κεκαρμένοι</i>	443
Φωτεινή Μπόνια	
Η “ανατομία” της επιθυμίας στη νουβέλα <i>Η ομορφάσχημη</i> του Νίκου Καχτίτη.....	453
Μαρία Γεωργιάδου	
Από την αγωνιστική δράση στη μικροαστική αποκατάσταση: Το πορτρέτο μιας εποχής σε τρία διηγήματα του Μάριου Χάκκα	462
Γεώργιος Σαραντόπουλος	
Σταύρος Ζορμπαλάς: Για τον Σοσιαλιστικό ρεαλισμό.....	471
Δέσποινα Μπισχινιώτη	
Ο φόνος ως πράξη διεκδίκησης της αυτονομίας. Εγκληματικές γυναικείες φυσιογνωμίες στη σύγχρονη ελληνική πεζογραφία: <i>Τα χερουβείμ της μοκέτας</i> της Ελένης Γιαννακάκη.....	485

Διακαλλιτεχνικές και θεματικές προσεγγίσεις

Ευαγγελία Πρασίνου	
Η Πρόσληψη της <i>Σονάτας του Σεληνόφωτος</i> του Ludwig van Beethoven στη νεοελληνική λογοτεχνία: Το διήγημα « <i>Ut diese mineur</i> » του Νικόλαου Επισκοπόπουλου και η ποιητική σύνθεση « <i>Η Σονάτα του Σεληνόφωτος</i> » του Γιάννη Ρίτσου	504
Νικολέτα Ζαμπάκη	
Όψεις του επικού ήρωα Μάρκο Κράλη στη νεοελληνική ποίηση και μουσική (19ος-21ος αι.).....	518

Ευτυχία Τρανουλίδη	
Η Σαλώμη του Ν. Καζαντζάκη: Μια διακαλλιτεχνική προσέγγιση	534
Παρασκευή-Νεκταρία Σημαντώνη	
Η ποίηση της δεκαετίας του 1920 και οι ελληνικές αρχαιότητες: Όψεις μιας σύνθετης και παραγνωρισμένης σχέσης.....	543
Βαρβάρα Χατζή	
Η σύγκλιση λόγου και εικόνας στα χαϊκού του Δ. Ι. Αντωνίου· το παράδειγμα της συλλογής <i>Χαϊ- Καϊ</i> και <i>Τάνκα</i>	565
Αθηνά Ψαροπούλου	
Αμούρ, Ευφράτης, Μόσκοβας: Η στιγμή της επιφάνειας και το ποτάμι στην ποίηση του Ανδρέα Εμπειρικού	580
Γεώργιος Καλογήρου	
Η θεματική του ονείρου στην ποίηση του Νίκου Καρούζου ως το 1964	593
Σοφία Κακούρη	
Η λειτουργία των σπιτιών και των πραγμάτων ως έμψυχων οντοτήτων στο μυθιστόρημα <i>Άνθρωποι και Σπίτια</i> του Αντρέα Φραγκιά	611
Στοιχεία Εισηγητών	631

Όψεις του επικού ήρωα Μάρκο Κράλη στη νεοελληνική ποίηση και μουσική (19ος-21ος αι.)

Νικολέτα Ζαμπάκη

Η παρούσα ανακοίνωση στοχεύει στην ανάδειξη των όψεων του επικού ήρωα Μάρκο Κράλη στη νεοελληνική ποίηση και μουσική (19ος-21ος αι.), συμβάλλοντας παράλληλα στη μελέτη του ελληνο-σέρβικου λογοτεχνικού διαλόγου.

Η φυσιογνωμία του Μάρκου Κράλη (Marko Kraljević), επικού ήρωα της νοτιοσλαβικής ποιητικής παράδοσης του 14ου αιώνα, είναι γνωστή μέσα από τους θρύλους, τους μύθους και τις προφορικές επικές παραδόσεις της σλαβόφωνης λογοτεχνίας (σερβικής, μαυροβούνιας, κροατικής κ.ά.) εδώ και 300 χρόνια. Οι υπερφυσικές δυνάμεις, η έντονη αγωνιστική δράση του Κράλη στον βαλκανικό χώρο, καθώς κι ο πρωταγωνιστικός ρόλος του στην κατάκτηση της εθνικής ελευθερίας για κάθε βαλκανικό λαό αποτέλεσαν πεδίο μελέτης και πηγή καλλιτεχνικής έμπνευσης. Ο Μάρκο Κράλη ήταν Σέρβος βασιλιάς (1371-1395)¹ κι η κυριαρχία του εκτεινόταν στα εδάφη της σημερινής ΠΓΔΜ, όπου σώζονται μέχρι σήμερα οι πύργοι του Μάρκο (Markovi Kuli στο Prilep). Το προσωνύμιο κράλης αποδίδει τους όρους βασιλιάς, πρίγκιπας ή γιος βασιλιά και χρησιμοποιείται ως επίθετο μέχρι σήμερα στη Σερβία. Η δράση του κατά των Οθωμανών συνέβαλε στην ανακήρυξή του ως προστάτη των χριστιανών της περιοχής και των αδύναμων πληθυσμιακών κοινοτήτων. Οι χριστιανικές καταβολές του Κράλη μαρτυρούνται από μια νωπογραφία που εντοπίζεται στο μοναστήρι Markova Sušica² κοντά στα Σκόπια. Η απεικόνιση του Μάρκο παραπέμπει σε μορφές αγίων (με αυστηρό προφίλ, σκουρόχρωμη ενδυμασία, ανά χειράς ειλητάριο κ.λπ.).

Η αξιολόγηση των νεοελληνικών έργων που θα μελετήσουμε έγκειται σε ιδεολογικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα εξέτασής τους. Ένα λογοτέχνημα επιδέχεται ποικίλες αναγνώσεις, ανάλογα με τις σκέψεις, τις αντιλήψεις του δέκτη κ.λπ. Ο χωρο-χρόνος, οι δεσπύζουσες ιδεολογικές συνιστώσες, η ευρύτερη κοινωνικοπολιτική κατάσταση της παρουσίας των δημιουργών διαμόρφωσαν τις ιδέες τους ως προς την απεικόνιση μορφών

¹ Βλ.: R. Mihaljević, *Kraj Srpskog carstva*, Βεογκράδ, 1975, 168.

² Βλ.: A. Fostikov, «Ο Дмитру Краљевићу Dmitar Kraljević», *Историјски часопис* (2002) 49-50.

και στην περίπτωση που μελετάμε του Κράλη. Ως εκ τούτου, διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια διαμόρφωσαν ποικίλες πτυχές του Κράλη στον χωρο-χρόνο, αποκωδικοποιώντας τις όψεις που του δόθηκαν από τους Νεοέλληνες ποιητές.

Στο ποίημα «Ρυθμός και Ναός»³ του Άγγελου Σικελιανού γίνεται αναφορά στον «Μάρκο Κράλνεβιτς» στην πρώτη στροφική ενότητα του ποιήματος:

Λάμπει του Κόσσοβο ο ναός, στις Τέχνης τον αέρα
Ορθόστηθη και ορθόφτερη η Σφίγγα ακαρτεράει,
Με τροχισμένο των νυχιών, σα σπάθα, τον αθέρα.
Μα από την πύλη των ηρώων, το φως τον πλημμυράει
Κι' από τα θέμελα οι νεκροί τονέ κρατούν στον ώμο.
Μανάδες οι Καρυάτιδες, γριές δίχως χάρου τρόμο
Κι' οι αντρείοι, με χέρι κεραυνό, ξανοίγουνε το δρόμο,
Το άτι του Μάρκου Κράλνεβιτς, βαρύηχον ως περάει!

Ο Σικελιανός εμφορείται από ένα αγωνιστικό πνεύμα των εποχών που γράφηκε το ποίημα. Η αναφορά στο Κόσσοβο αποτελεί ιστορική μνεία για τις μάχες του Κράλη εναντίον των Τούρκων σε εκείνη την περιοχή. Ο Σικελιανός χρησιμοποιεί ένα ιστορικό τεκμήριο προκειμένου να επιβεβαιώσει με εγκυρότητα τον λόγο του. Τα ρηματικά σύνολα «λάμπει» και «φως τον πλημμυράει» φιλοτεχνούν και συμβάλλουν στην αναπαράσταση ενός ένδοξου ήρωα των μαχών, επενδυμένου με το φωτοστέφανο της αγιογραφικής τέχνης.

Ο Σικελιανός αναδεικνύει μια αγιοποιημένη μορφή του Κράλη από τους πρώτους στίχους. Το ύψος και το φως λειτουργούν καταλυτικά στην αγιοποίηση του Κράλη. Το ύψος στην ποίηση του Σικελιανού είναι ένα υφολογικό στοιχείο, δηλαδή στοιχείο ρητορικής έξαρσης, ενώ η χρήση του ως συμβόλου ποιητικής ή κι ως θεματικού στοιχείου υποδηλώνει την τάση του ποιητή για ανάταση. Παρόμοια εικόνα ενός ατόμου πλημμυρισμένου από το φως στο ύψος της ποιητικής πορείας ανιχνεύεται στην ενότητα «Όμηρος» του *Αλαφροϊσκιωτου* και στις ενότητες «Ανέβασμα και πόθος», «Ψηλότερα» και «Βουνά», καθώς κι από τις *Συνειδήσεις* στις ενότητες «Ανεβαίνοντας τον Όλυμπο», «Ύμνος του μεγάλου νόστου» κ.λπ.

---

³ Βλ.: Α. Σικελιανός, *Λυρικός Βίος*, (επιμ.: Γ.Π. Σαββίδης), τ. Β', Αθήνα, Ίκαρος, 1966, 53-54.

Ωστόσο, η ρητορική του σικελιανικού ύψους⁴ φέρει τον απόηχο από το αντίστοιχο εγχειρίδιο ρητορικής με τίτλο *Περί Ύψους* του Ψευδο-Λογγίνου, αποτελώντας το κειμενικό κι υφολογικό έθος του αποσπάσματος. Τόσο στο υφολογικό όσο και στο εννοιολογικό επίπεδο το σικελιανικό ύψος ως ρητορική στρατηγική στοχεύει στη συναισθηματική έξαρση του ομιλούντος και παράλληλα του αναγνωστικού κοινού. Ο Κράλη, λόγου χάρη, παραπέμπει στον Απολλώνιο που ανελήφθη στα ουράνια.⁵ Στο ποίημα του Σικελιανού η έννοια του ύψους έχει διπλό πεδίο ερμηνείας, δηλαδή η στρατηγική της προβολής ενός ήρωα μέσα από την έννοια του ύψους και του φωτός συντείνει στην ατομική και παράλληλα συλλογική ανάταση του φρονήματος. Η σκηνοθεσία μιας εξω-πραγματικής⁶ εικόνας ενός επικού ήρωα στοχεύει επιπλέον στο να εγείρει την παθοποιία, μια βασική ρητορική, σταθερά γνωστή ήδη από την αρχαιότητα. Το πάθος του Σικελιανού, δηλαδή τα ατομικά του συναισθήματα, συμπλέκονται με τα αντίστοιχα του συνόλου, με τον ποιητή να μετέχει όσων περιγράφει.

Η πύλη των ηρώων του αποσπάσματος θυμίζει την ελεφάντινη πύλη του ομηρικού ή βιργιλιακού κόσμου, με τον Σικελιανό να καταργεί τα βιολογικά όρια και να ανάγει τον ήρωα στη σφαίρα της αθανασίας. Η ταύτιση ζωής και θανάτου υλοποιείται πάνω σε ένα ορφικό πλαίσιο θεώρησης. Η ονοματική φράση «οι νεκροί τον κρατούν στον ώμο» αποκωδικοποιεί την αθάνατη όψη του Κράλη. Η μετάβαση στον κάτω κόσμο κι αντίστροφα, την οποία αναφέρει ο Σικελιανός, αποδίδει μια ακόμη ιδιότητα του Κράλη, αυτή του υπεράνθρωπου ήρωα. Η ανωτερότητα του Μάρκο έναντι του θανάτου-Χάροντα παραπέμπει στον Διγενή Ακρίτα και την πάλη του με τον Χάροντα στο σικελιανικό ποίημα με τίτλο «Η Αντίσταση». Οι σωματικές κι οι ηθικές ποιότητες⁷ του ήρωα, όπως αυτές εκτίθενται στο απόσπασμα, καθιστούν τον Κράλη δημοφιλή ήρωα στη συνείδηση τόσο του δημιουργού όσο και του κοινού.

---

⁴ Δ. Καψάλης, *Τα μέτρα και τα σταθμά. Δοκίμια για τη λυρική ποίηση*, Αθήνα, Άγρα, 1998, 99: «Ο Σικελιανός έχει αυτό το μοναδικό χάρισμα στον τόνο του: να απαγγέλει μεγαλόφωνα, δημόσια, σαν να συνομιλεί τρυφερά και κατ' ιδίαν, σαν να μας εμπιστεύεται τα μυστικά του πάνω κόσμου». Ο υψηγορικός τόνος είναι μια ρητορική στρατηγική του Σικελιανού.

⁵ Βλ.: Γ. Κεχαγιόγλου, «Μερικές διακειμενικές επισημάνσεις στον Μπολιβάρ»: *Εισαγωγή στην ποίηση του Εγγονόπουλου. Επιλογή κριτικών κειμένων*, (επιμ.: Φ. Αμπατζοπούλου), Ηράκλειο, ΠΕΚ, 2008, 232-233.

⁶ Βλ.: L. J. Kastely, «Rhetoric and Emotion»: *A Companion to Rhetoric and Rhetorical Criticism*, (επιμ.: W. Jost, W. Olmsted), Οξφόρδη, Blackwell Publishing, 2004, 236.

⁷ Βλ.: T. Popović, *Prince Marko. The Hero of South Slavic Epics*, Νέα Υόρκη, Syracuse University Press, 1988, 35 για τη δημοτικότητα του ήρωα λόγω των σωματικών κι ηθικών ποιοτήτων του.

Τα οικουμενικά πρότυπα του αρχαιοελληνικού κάλλους, δηλαδή οι Καρυάτιδες, δεν αποτελούν στατικά μνημεία της αρχαιοελληνικής τέχνης. Ο μνημειοποιημένος χρόνος⁸ καταργείται από τη στιγμή που ο ποιητικός λόγος προσδίδει κίνηση στα καλλιτεχνήματα, καθιστώντας τα έμψυχες αρχαιότητες. Ως εκ τούτου, η υλική αρχαιότητα εκφράζει μια δυναμική, υποστασιοποιώντας πολλαπλούς χρόνους. Σύσσωμος ο πληθυσμός (γριές, αντρείοι και Καρυάτιδες) μετέχουν της πομπής του ένδοξου ήρωα. Η εικόνα του επικού ήρωα συμπληρώνεται με την αναφορά στο άλογο, φιλοτεχνώντας οπτικοακουστικά τη μορφή του.

Ο Κράλη αποτελεί ένα πρότυπο αγωνιστικότητας κι ηρωισμού, με τον Σικελιανό να επηρεάζεται από το επαναστατικό πνεύμα των χρόνων που γράφει. Το ποίημα είναι γραμμένο σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο στίχο, θυμίζοντας ανάλογες επικές συνθέσεις της δημόδους βυζαντινής και δημοτικής παράδοσης. Ο Σέρβος επικός ήρωας συμβολίζει ιδανικά όπως η αυτοθυσία, η μαχητικότητα, ο συλλογικός αγώνας (αντρείοι, γριές κ.λπ.) κι η ανδρεία. Οι εθνικές ιδεολογίες της βαλκανικής χερσονήσου (19ος-20ός αι.)⁹ ενίσχυναν τη δυναμική της μορφής του Κράλη και συνακόλουθα στόχευαν στην ενδυνάμωση του συλλογικού φρονήματος εκάστου βαλκανικού λαού. Ο Κράλη γίνεται ισοδύναμο της συλλογικής ενότητας, κι αυτή η ισοδυναμία είναι εμφανής ποιητική συνθήκη του σικελιανικού αποσπάσματος.

Ο Σικελιανός έδωσε στη μορφή του Κράλη αγωνιστικές κι αντιστασιακές προεκτάσεις, ανάγοντάς τον στη σφαίρα του θρύλου. Ο αγώνας για τα ιδανικά και την ελευθερία είναι μια οικουμενική υπόθεση κι αίτημα παράλληλα. Ο Κράλη του Σικελιανού συγκροτεί μια παν-βαλκανική ταυτότητα, η οποία δεν περιορίζεται στα εθνικά σύνορα, αλλά διευρύνεται μέσω του ποιητικού λόγου. Από την εργοβιογραφία του Σικελιανού είναι γνωστή η επιθυμία του για μια παν-βαλκανική ένωση των λαών. Στο πρόσωπο του Κράλη η αθανασία της πολεμικής τέχνης συναντά την αθανασία της ποιητικής «Τέχνης» του Σικελιανού.

Ο οικουμενικός χαρακτήρας της ελληνικότητας του Σικελιανού είναι απόρροια της σύζευξης αρχαιότητας και χριστιανικού κόσμου, της ελληνικής παράδοσης με την αντίστοιχη σέρβικη κ.ο.κ. Η κοινότητα ζώντων και νεκρών, ως θεματική στο απόσπασμα

---

⁸ Βλ.: Γ. Χαμηλάκης, *Το έθνος και τα ερείπιά του: Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα* [2009], (μτφρ.: Ν. Καλαϊτζής), Αθήνα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2012, 132.

⁹ Βλ.: *History of the cultures of East – Central Europe. Junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries*, (επιμ.: Μ. Cornis-Pope, J. Neubauer), τ. III, Άμστερνταμ/Φιλαδέλφεια, John Benjamins Publishing Company, 2007, 282.

αλλά και στην ποίηση του Σικελιανού ευρύτερα, παρουσιάζεται ως μορφή επικοινωνίας κι επαφής του συνόλου με τον Κράλη. Το βαλκανικό πολιτισμικό μοντέλο του Σικελιανού στηρίζεται στους πολιτισμούς του χώρου και γίνεται μια οικουμενική συνθήκη. Η αναφορά στον Κράλη δεν είναι μια έκφραση ρομαντικού ενθουσιασμού κι έκπληξης για μια ανοίκεια μυθική μορφή, δημιούργημα της νοτιοσλάβικης λαϊκής παράδοσης με κολοσσιαίες διαστάσεις. Πρόκειται για μια μορφή που δημιουργήθηκε, μετασχηματίστηκε, διαδόθηκε ανά τους αιώνες στη λαϊκή φαντασία.

Το ποίημα του Νίκου Εγγονόπουλου με τίτλο «Όρνεον 1748»¹⁰ της ποιητικής συλλογής *Η Επιστροφή των πουλιών* (1946), κατατάσσεται στη δεύτερη περίοδο της ποιητικής δημιουργίας του, στην οποία αμβλύνεται η υπερρεαλιστική αιχμή του. Ο τίτλος του ποιήματος αποκωδικοποιεί ένα εικαστικό δημιούργημα, δηλαδή μια τοιχογραφία που φιλοτεχνήθηκε στο αρχοντικό του Μανούση στη Σιάτιστα Κοζάνης. Ο Εγγονόπουλος επισκέφτηκε το αρχοντικό, είδε την τοιχογραφία και επηρεάστηκε εικαστικά, απεικονίζοντάς την. Η τοιχογραφία φέρει την επιγραφή «1787 ή 1789, Απριλίου 10, Όρνηον» κι απεικονίζει ένα πτηνό να κρατά στο ράμφος και στα νύχια του ένα φίδι. Ο παρένθετος υπότιτλος του ποιήματος (ερμηνεία ζωγράφων) παραπέμπει στον υπότιτλο του Διονυσίου εκ Φουρνά (Ερμηνεία της Ζωγραφικής Τέχνης), και συγκεκριμένα την *Ερμηνεία ζωγράφων, ως προς την Εκκλησιαστικήν ζωγραφίαν, υπό Διονυσίου του ιερομόναχου και ζωγράφου του εκ Φουρνά των Αγράφων, συγγραφείσα εν Άθωνι το 1458*.

Εντός του ποιήματος γίνεται η διασταύρωση ποίησης και ζωγραφικής και διαφωτίζεται η αντίληψη του Εγγονόπουλου περί ζυμώσεων κι επιρροών ανάμεσα στα ελληνικά, βυζαντινά και μεσαιωνικά στοιχεία.

Παρατίθεται το ποίημα:

(έρμηνεία τῶν ζωγράφων)

καλός ἢ κακός ἴμερος ὠδήγησε κρυμμένη;	ἢ μεταφυσικὴ πολιτεία μέσα στοῦς ἀναρτημένους πίνακες να βρίσκεται
τὴν ἀμφιλύκην τῶν νεαρῶν πελταστῶν	κι' ἐνῶ πέφτουν κατακέφαλα
στ' ἀπάτητα ὄρη τῆς νύχτας	τά πολεμικά σκεπάρνια
μέσα στ' ἄγρια ρουμάνια τῆς Ὁρθοδοξίας	καὶ βουῖζουν οἱ ρεματιές
στὶς πυκνές συστάδες τῶν κυπαρισσιῶν τοῦ πανικοῦ	ἀπὸ τὸν ὄλεθρο τῆς μάχης
στὴν ἠθικὴ προβολή	καὶ τὰ τροπάρια

¹⁰ Βλ.: Ν. Εγγονόπουλος, *Ποιήματα*, Αθήνα, Ίκαρος, 2007 [6η 1η: 1977], 215-16.

σκληρῆς Μοίρας σέ κιονοστοιχία ὄρθρου καί ληθάργου; πολεμιστῶν ἀγίων
ἀκούγεται φωνή:

ποιός νᾶταν ὁ πρωτοστάτης
τῆς ἀνταρσίας;
τῆς φήμης;
τοῦ ἔρωτος;
ὁ ρήτωρ

«**Μίρκο Κράλη**, τί ζητᾷς;
ἐδῶ δέν εἶναι παῖξε γέλασε:
ἐδῶ εἶναι Μπαλκάνια»

ὑπῆρξαν πιστοί στά κελεύσματα
—ποιῶν ἄλλων: τῶν κελευστῶν —
πατροκτόνοι καί πεδερασταί καλοί
μέ μόνη την
παρασημαντική νεκροφιλίας
ὡς δικαίωση
στίς ἀλλεπάλληλες — ἀπιστεύτου δριμύτητος — ἐπιθέσεις
τῶν δοξογράφων;

ἄραγες — ἀκούοντας, ὧ παῖδες, — τῶν φιλοπόνων ζωγράφων

Μέσα ἀπό μια ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἀνάγνωση τοῦ κειμένου παρατηρεῖται στήν πρώτη στροφική ἐνότητα ἡ ἀντιθετική ὄψη τοῦ ἡμέρου, δηλαδή τῆς βαθιάς ἐπιθυμίας τῶν νεαρῶν ἐλαφρά ἐξοπλισμένων πολεμιστῶν. Ὁ Ἐγγονόπουλος προτίμησε λέξεις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας (ἡμέρος, πελταστής κ.λπ.). Ὁ χωρο-χρονικός προσδιορισμός (νύχτα, ἀμφιλύκη, ὄρη, ρουμάνια, ἀγρια κι ἀπάτητα) οριοθετεῖ τήν δράση τῶν νεαρῶν πολεμιστῶν. Ἡ τοπιογραφία τοῦ ποιήματος δίνεται μέσα ἀπό περιγραφές τοῦ ἐξωτερικοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, μέ τὰ οὐσιαστικά κι ἐπίθετα νά εἶναι τὰ κυρίαρχα γραμματικά μέρη τοῦ λόγου. Ἡ στροφή ολοκληρώνεται μέ τὸ σχῆμα τῆς ἀντίθεσης (ὄρθρος-λήθαργος) κι ὁ συγκερασμός τῆς «Ὀρθοδοξίας» μέ τῆς «κιονοστοιχίες» συγκροτεῖ ἕνα πολιτισμικό μωσαϊκό διαφορετικῶν ἐποχῶν (ἀρχαιότητα-Βυζάντιο).

Ἡ υπερρεαλιστική ματιά τοῦ Ἐγγονόπουλου ἐστιάζει στή μεταφυσική πολιτεία καί στούς συντελεστές τῆς ἀλλαγῆς ἢ μεταμόρφωσης τοῦ μικρόκοσμου καί μακρόκοσμου τῆς δημιουργίας. Οἱ ρητορικές ἀλυσιδωτές ἐρωτήσεις τοῦ ποιητῆ εἶναι δείγματα ἀναζήτησης τῆς ταυτότητας τοῦ «πρωτοστάτη» που κορυφώνονται στήν ἐννοια τοῦ «ρήτορος». Ἡ ρητορική τέχνη γίνεται ἰσοδύναμη τῆς ποιητικῆς τέχνης, λόγω τοῦ ἐντεχνου χαρακτήρα τῆς. Ἡ ἀνταρσία, ἡ φήμη, τὸ ἐπαναστατικό πνεῦμα καί τὸ ἐρωτικό στοιχεῖο εἶναι θεματικά μοτίβα που ἀπαντοῦν στήν ποίηση τοῦ Ἐγγονόπουλου. Ἡ γλωσσική ἀρχαιογνωσία τοῦ ποιητῆ συμπληρώνεται μέ τῆς ἀναφορές στα κελεύσματα καί στούς κελευστές. Ἡ νεκροφιλία, ὡς ἰσοδύναμη τῆς θανατοφιλίας, εἶναι ἡ μόνη λύση ἐναντι τῶν δριμύτατων κι ἀλλεπάλληλων ἐπιθέσεων που δεχόταν ὁ ἴδιος ὁ ποιητής. «Ἡ

τέχνη και η ποίηση μας βοηθούν να πεθάνουμε» διατύπωσε ο Εγγονόπουλος στο ποίημά του για τον Λόρκα,¹¹ με τον θάνατο να είναι ένα προσφιλές μοτίβο της ποίησής του. Οι δοξογράφοι, που αναφέρονται στο ποίημα, ήταν αρχαίοι συγγραφείς δοξασιών των φιλοσοφικών συστημάτων και στην περίπτωση του Εγγονόπουλου αποτελούν τόπο μεταφοράς για τους αντιπάλους του. Ο στίχος «*ἄραγες — ἀκούοντας, ὦ παῖδες, — τῶν φιλοπόνων ζωγράφων*» παραπέμπει σε αντίστοιχη φράση¹² από την *Ερμηνεία ζωγραφικής τέχνης του Διονυσίου του εκ Φουρνά των Αγράφων*. Το πολεμικό λεξιλόγιο (σκεπάρνια, όλεθρος μάχης, πολεμιστές κ.λπ.) εντείνει τη δυναμική του ποιήματος, με τα τροπάρια να παραπέμπουν στον εκκλησιαστικό χώρο, αγιοποιώντας τους πολεμιστές.

Στην περίπτωση του Εγγονόπουλου, ο Κράλη παρουσιάζεται μέσα στο κυρίαρχο υπερρεαλιστικό πλαίσιο της ποιητικής του. Ο Κράλη του Εγγονόπουλου έχει υπερφυσικές διαστάσεις εντός του ποιητικού λόγου. Το ποίημα ολοκληρώνεται με ένα ανατρεπτικό ερώτημα, το οποίο θυμίζει το τέλος του *Μπολιβάρ* («*στρατηγέ / τι ζητούσες στη Λάρισα / συ / ένας / Υδραίος;*»). Ο Εγγονόπουλος επιλέγει ορθογραφικά τη λέξη «Μίρκο» αντί «Μάρκο», δηλαδή μια νοτιοσλάβικη συντομογραφία του ονόματος Miroslav (mir-ειρήνη, slav-δόξα). Στην ουγγρική παράδοση η λέξη Μίρκο συγγενεύει ετυμολογικά με το όνομα του Saint Emeric (ετυμ. imre/emir-εμίρης). Οι τελευταίοι στίχοι του ποιήματος «*Ορνεον 1748*» παρουσιάζονται εμφανώς παραλλαγμένοι στο τραγούδι «*Μπάλος*» του Διονύση Σαββόπουλου (1971). Σύμφωνα με τον Βαγγέλη Καλότυχο¹³ πραγματεύονται την άσχημη κι ασταθή κατάσταση στο βαλκανικό προσκήνιο ευρύτερα. Ο Εγγονόπουλος προτιμά το ηχηρό σύμφωνο b στη φωνολογική απόδοση της λέξης «*Μπαλκάνια*» για να δηλώσει ενδεχομένως την τραχύτητα και τη σκληρότητα που χαρακτηρίζει μια περιοχή εθνικών συγκρούσεων κι ιδεολογικής πόλωσης υπό το πρίσμα της δυτικής οπτικής. Ο ειρωνικός τρόπος απόδοσης της λέξης δεν φαίνεται τόσο ξένος όσο μοιάζει αρχικά. Σύμφωνα με τον Αντρέα Μπελεζίνη,¹⁴ ο εθνικός ήρωας της

¹¹ Βλ.: Ν. Εγγονόπουλος, *Ποιήματα*, 315-316.

¹² Βλ.: Α. Μπελεζίνης, «*Η «Ερμηνεία» του Διονυσίου του εκ Φουρνά ως «ερμηνεύον» κειμένων*»: *Εισαγωγή στην ποίηση του Εγγονόπουλου. Επιλογή κριτικών κειμένων*, (επιμ.: Φ. Αμπατζοπούλου), Ηράκλειο, ΠΕΚ, 2008, 139-143. Στη μελέτη δίνονται περισσότερα στοιχεία για τη σχέση μεταξύ των κειμένων, τη συντακτική θέση των λέξεων και τη στίξη.

¹³ Βλ.: V. Calotychos, *The Balkan Prospect. Identity, Culture, and Politics in Greece after 1989*, Νέα Υόρκη, Palgrave Macmillan, 2013, 15-17.

¹⁴ Βλ.: Αντρέας Μπελεζίνης, «*Η «Ερμηνεία» του Διονυσίου του εκ Φουρνά ως «ερμηνεύον» κειμένων του Νίκου Εγγονόπουλου*», *Χάρτης* 25/26 (1988) 141.

σλαβόφωνης παράδοσης δεν είναι οργανωμένος στρατηγικά ως προς τις κινήσεις του, όπως παρουσιάζεται στους τελευταίους στίχους του ποιήματος.

Το σκηνικό της μάχης, ο ορυμαγδός των κελουσμάτων, οι πελταστές, το δύσβατο μέρος ενός άγριου ανάγλυφου παραπέμπουν στην τραχύτητα του ανάγλυφου της βαλκανικής χερσονήσου κυριολεκτικά αλλά και μεταφορικά. Η ποιητική μνεία περί Ορθοδοξίας αποκωδικοποιεί κι επιβεβαιώνει τη θρησκευτική ταυτότητα του Κράλη. Ο Εγγονόπουλος συγκροτεί μια πολύπτυχη ταυτότητα για τον επικό ήρωα: πολεμική, θρησκευτική (χριστιανός ορθόδοξος) και γεωγραφική (βαλκάνιος). Επιπλέον, στο πρόσωπο του Κράλη γίνεται η διασταύρωση¹⁵ του μύθου με την ιστορία, παρόμοια με τον Κράλη του Σικελιανού. Ο Εγγονόπουλος σκηνοθετεί ένα άγριο πολεμικό σκηνικό υπερρεαλιστικής αιχμηρότητας μέσα στο οποίο βρίσκεται ο Κράλη. Το ανατρεπτικό ερώτημα του τέλους του ποιήματος αποτελεί μια τεχνική προβολής και παράλληλα ανάδειξης της αγριότητας που υφίσταται μεταφορικά και κυριολεκτικά σε μια υπάρχουσα γεωγραφική περιοχή. Ο Εγγονόπουλος χρησιμοποιεί τις τεχνικές της περιγραφής και του ανατρεπτικού ρητορικού ερωτήματος στο τέλος του ποιήματος προκειμένου να προκαλέσει ένα αίσθημα έκπληξης κι ανοικείωσης στην αναγνωστική εμπειρία. Ένας ήρωας επικών διαστάσεων, όπως ο Κράλη, δεν έχει θέση σε ένα τραχύ γεωγραφικό και πολιτικο-κοινωνικό πλαίσιο του βαλκανικού χώρου. Ο βαλκανικός χώρος, όπως παρουσιάζεται στο ποίημα, δημιουργεί μια κατάσταση αδιεξόδου, με το ανατρεπτικό ερώτημα του Εγγονόπουλου να το ενισχύει.

Οι υπερφυσικές διαστάσεις του ήρωα προκύπτουν μέσα από την παράδοση συνάντηση της ζωγραφικής και της μουσικής στο ποίημα του Εγγονόπουλου, δημιουργώντας ένα ανοίκειο αποτέλεσμα στην αναγνωστική εμπειρία. Ο ποιητής-ρήτωρ της μεταφυσικής πολιτείας, δηλαδή ο ίδιος ο Εγγονόπουλος, καταργεί τα σύνορα της ποίησης καθιστώντας την οικουμενική. Άλλωστε η βαλκανική παράδοση απασχόλησε τον Εγγονόπουλο, λ.χ. το ποίημα «Ένα ταξίδι στο Ελμπασιάν» από τα *Κλειδοκύμβαλα της σιωπής*, με επιρροές από την *Αληπασιάδα* του Χατζή Σεχρέτη κ.λπ.

Το ποίημα με τίτλο «Η Λουκία»¹⁶ του Τάσου Δενέγρη αφηγείται μια ενθύμηση του ποιητικού υποκειμένου για ένα ουτοπικό αντικείμενο του πόθου, που ήταν μια κοπέλα με το όνομα Λουκία.

¹⁵ Βλ.: Δ. Βλαχοδήμος, *Διαβάζοντας το παρελθόν στον Εγγονόπουλο*, Αθήνα, Ίνδικτος, 2006, 190.

¹⁶ Βλ.: Τ. Δενέγρης, *Το πνεύμα της άμυνας*, Αθήνα, Πατάκης, 1999, 25.

Παρατίθεται το ποίημα:

Απ' τη στάχτη του χρόνου
Ούτε που φαίνεται
Η Λουκία προβάλλει
Η Λουκία εννέα χρονώ
Μες στο σπίτι διαβάζει
Και τυρβάζει
Με μια ανατροφή που μου διαφεύγει.
Αγέλαστος καλοντυμένος
Με τρομάζει
Ευθυτενής ο πατέρας της
Και ξέρω πως έτσι που παίζω
Όλη τη μέρα στους δρόμους
Αλήτη αυτός με νομίζει
Δεν με πειράζει
Όμως πονάω
Που δεν μπορώ να την δω.
Όταν με βλέπει
Λάμπουν για λίγο
στοιχειώσει
Τα λυπημένα της μάτια
Κι ύστερα πάλι
Πέφτει επάνω τους ίσκιος βαρύς.
Όλο το απόγευμα παίζω σ' αυτό το χωράφι
Έτσι το λένε
Αλλά δεν είναι
Ένα κομμάτι
Γης υψωμένο
Δάσος τσουκνίδες
Κι ένα πηγάδι
Που το 'χουν φράξει
Με αγκωνάρια.
Κι άμα τη δω προς στιγμή να περνάει
Πίσω απ' το τζάμι
Δωσ' του και κάνω βουτιές μες στο κρύο
Για ν' αποκρούσω
Τη λεμονόκουπα που μου πετάει
Ο φίλος μου αντί για μπάλα
Στημένος απέναντι στα δέκα μέτρα.
Είναι Φλεβάρης
Φως καθαρό
Από την Κούλουρη
Θα 'ρθει η Καμπούρα
Σκότος να σπείρει
Θανατερό.

Η λεμονόκουπα
Μες στο σκοτάδι
Έχει πια γίνει
Σημάδι μικρό
Πονάνε τα χέρια μου καθώς βουτάω
Και αποκρούω
Ενστικτωδώς

Τελείωσε η μέρα
Πάει κι η Λουκία
Θα γυρίσω στο σπίτι
Θα χωθώ στα βιβλία
Γιατί έχουν εικόνες
Που δεν σου φεύγουν απ' το μυαλό
Όπως εκείνη
Του **Μάρκο Κράλιεβιτς** που 'χει

Και με το άλογο τον σύντροφό του
Μέσα στη νύχτα
Περιπολεί.
Όποτε βλέπω αυτή την εικόνα
Αμέσως ακούω τον κρότο
Που κάνουν οι οπλές του αλόγου
Ξεχνώ τη Λουκία για λίγο
Και πέφτω στον ύπνο
Αμαχητί.

Η ιστορία του Δενέγρη διαγράφει μια ελλειπτική τροχιά στο τέλος, καθώς η ερωτική επιθυμία του ποιητικού υποκειμένου μένει ανεκπλήρωτη (βουτιές μέσα στο κρύο,

λεμονόκουπα κ.λπ.). Η θρυλική εικόνα του Κράλη-ιπέα παραπέμπει στην αντίστοιχη εικόνα του Κράλη-ιπέα του Σικελιανού. Η συγκεκριμένη οπτικοακουστική εικόνα του Κράλη και στα τρία ποιήματα ενισχύει την όψη του ως πολεμιστή. Ο Κράλη του Δενέγρη παρουσιάζεται ως μια εξω-πραγματική μορφή προσωπικής ποιητικής, η οποία σχετίζεται με το παρόν του δημιουργού. Ο επικός ήρωας, όντας προστάτης των αδυνάτων στη λαϊκή παράδοση, αποτελεί μεταφορικά το καταφύγιο για όσους βιώνουν την απόρριψη ή δεν υλοποιούν τους στόχους τους στο παρόν. Η ανάγνωση του Δενέγρη λαμβάνει χώρα εντός του σπιτιού, δηλαδή ενός ιδιωτικού χώρου, όπως διατυπώνεται ρητά.

Η στοιχειωμένη όψη του Κράλη, η οποία αναφέρεται στο ποίημα, παραπέμπει στη μυθική όψη του ήρωα που στοίχειωσε μέσα στη βαλκανική ποιητική παράδοση ανά τους αιώνες. Ο Κράλη του Δενέγρη συμβολίζει τα ιδανικά και τους αγώνες εκάστου ανθρώπου που συνεχίζει δυναμικά παρ' όλες τις ήττες. Η αρχετυπική μορφή του αγωνιστή κι ήρωα είναι η μόνη διέξοδος από τις δυσχέρειες του ποιητικού παρόντος. Η ρητορική στρατηγική του Δενέγρη περί παρουσίασης ενός ήρωα-προστάτη στηρίζεται στην αντίληψη που έχει επικρατήσει ανά τους αιώνες στην παράδοση για τον Κράλη ως ήρωα-προστάτη. Η στρατηγική ανάδειξης του Κράλη ως προστάτη των αδυνάτων και ταλαιπωρημένων, στην περίπτωση του Δενέγρη, αφορά τους ερωτικά απογοητευμένους.

Το τραγούδι έρχεται να προσθέσει ένα δεύτερο επίπεδο πρόσληψης της μορφής του επικού ήρωα, καθώς το υποκείμενο ακούει μια μελοποιημένη εκδοχή της προσωπικότητάς του. Το τραγούδι στοιχειοθετεί όχι μόνο τη φυσιογνωμία του Κράλη, αλλά κι ένα φαινόμενο με κοινωνιολογικές, γεωγραφικές και πολιτιστικές διαστάσεις. Το μουσικό ηχόχρωμα που θα πλαισιώσει το ποιητικό κάδρο μέσα στο οποίο φιλοτεχνήθηκε η μορφή του Κράλη έχει τις ρίζες του στο τραγούδι «Μάρκο Κράλιεβιτς» των Χειμερινών Κολυμβητών από τον δίσκο με τίτλο *Μαστοράντζα του Ερντεμπίλ* (2005), σε στίχους του Ευάγγελου Ζάχου. Η μουσική απόδοση της προσωπικότητας του Κράλη έρχεται να συμπληρώσει τον τρόπο με τον οποίο η μουσική ως διαμεσολαβημένος λόγος δύναται να έρθει σε διάλογο με την ποίηση. Η κοινή επιλογή του μουσικού και ποιητικού λόγου ως προς τη μορφή του Κράλη έρχεται να αναδείξει τις διαφορετικές προσλαμβάνουσες που έτυχε από κάθε δημιουργό σε εκάστη εποχή.

Το τραγούδι, εν είδει ελεγείου ή αντιπολεμικού μοιρολογιού για τη μορφή του Κράλη, τον παρουσιάζει ως έναν λαϊκό ήρωα, άγιο και προστάτη των αδυνάτων, συμφιλιωτή

διαφορετικών εθνικοτήτων, απηχώντας τους θρύλους από τη βαλκανική προφορική παράδοση.¹⁷ Η αρχή του άσματος παραπέμπει σε ήχο τρίτο βυζαντινής μονωδίας.

Παρατίθεται το τραγούδι:

Ἦκουν δὲ αὐτοὺς ἐπὸδαῖς καὶ τελεταῖς
Σλάβοι, Σκιπετάροι,
ἀνοίγειν τοῦ Ἄδου τὰς πύλας
αὐτὴ τὴ χώρα!
καὶ κατάγειν ὃν βούλονται ἀσφαλῶς
καὶ ὀπίσω αὐθις ἀναπέμπειν!
Πῆρα τὸ μαῦρο πρόβατο ἀπ' τὰ κέρατα
ὄνομά μου
καὶ τριγυροῦσα στὸ Στρυμόνα, στὰ βουνὰ
χατίρι
μεσ' στὰ γυμνὰ τὰ βράχια καὶ τὰ ἔλατα
κόκαλά μου
στὸ Τσεγγέλ Ντάγ, στοῦ Μάρκου τὰ στενά.

γεφύρι!

Καὶ βρήκαμε τὴ νύχτα μὲ φεγγάρι
τοῦ **Μάρκο Κράλιεβιτς** τὰ λειψάνα τὰ ἄγια,
τὸ πρόβατο ἔπεσε ἄψυχο κουφάρι
κι ἔψαλα τῶν Βογομίλων τὰ μάγια!
Κι ὁ Ἄδης μοῦ ἔκανε μεγάλη χάρη.

Βγήκε ὁ **Μάρκο Κράλιεβιτς** σὰ μπόρα

κι εἶπε: Σταθεῖτε,

μὴν πολεμᾶτε πιά γι'

Ἄφοῦ θυμᾶστε ἀκόμα τ'

ἀξίζω νὰ μοῦ κάνετε

νὰ βροῦν ἀναπαμὸ τὰ

Τὸ γκρεμισμένο χτίστε τὸ

Θα εξεταστούν ορισμένα πραγματολογικά στοιχεία για την καλύτερη δυνατή προσέγγιση του τραγουδιού. Τα στενά του Μάρκου παραπέμπουν σε πολλά ελληνικά τοπωνύμια (Θεσσαλονίκη, Σέρρες) που αναφέρονται στην ἔλευση του Κράλη σε αυτά, ο οποίος βρήκε φρικτό θάνατο κοντά στο Τσεγγέλ Νταγ (ὄρος Ὀρβηλος) μαζί με το ἄλογο του τον Σάρατς. Η αγιοποίηση των λειψάνων του Κράλη αναφέρεται σε ὅλη τη βαλκανική προφορική παράδοση, στα λεγόμενα γιέσμας της Σερβίας, του Κοσσόβου, της ΠΓΔΜ κ.λπ. Η αναφορά στους Βογομίλους και το μαύρο πρόβατο παραπέμπουν στον πρόλογο του βυζαντινού χρονογράφου Μενάνδρου, συνεχιστή του Αγαθία και πρόκειται για τους Μανιχαίους της ἄνω του Αίμου Βουλγαρίας, οι οποίοι ἔκαναν θυσίες ζώων, ιεροτελεστίες κ.λπ. και τον 10ο αἰώνα ἔλαβαν το ὄνομα Βογόμιλοι, δηλαδή θεόφιλοι. Το ζήτημα των σχέσεων του Κράλη με αὐτὸν τον λαὸ εἶναι ὑπὸ διερεύνηση. Η πολεμική

¹⁷ Βλ.: J. Samson, *Music in the Balkans*, Λάντεν-Βοστόνη, Brill, 2013, 104 και 347 σχετικά με τραγούδια για την επική μορφή του Κράλη που σώζονται στη βαλκανική ποιητική παράδοση.

όψη του Κράλη είναι εμφανής από όσα αναφέρονται σε ευθύ λόγο στους Σκιπετάρους (Αλβανούς) και στους Σλάβους εντός του τραγουδιού.

Σημαντική όψη του Κράλη αναδεικνύεται στο τέλος του τραγουδιού, δηλαδή η θρυλική εικόνα του ανά τις παραδόσεις και τους αιώνες. Η σχέση του Κράλη με σλάβικες παραλλαγές του *Γεφυριού της Άρτας* είναι δείγμα των επιρροών που υπάρχουν εντός της βαλκανικής δημοτικής ποίησης. Τα γεφύρια της Άρτας, του Δρίνα ή της Μαρίτσας αποτελούσαν τόπο αναφοράς και συμβολικής απόδοσης της θυσίας των γυναικών. Ο Κράλη προστάζει να τιμηθεί για τις θυσίες του και να στοιχειωθεί σε κάποιο γεφύρι, περνώντας έτσι στη σφαίρα του θρύλου και της αθανασίας. Το συγκεκριμένο τραγούδι αξιοποιεί ιστορικά τεκμήρια και λαϊκές δοξασίες της σλαβόφωνης επικής παράδοσης γύρω από τη μορφή του Κράλη. Η τεχνική ανάδειξης και προβολής των δεξιοτήτων του Κράλη, καθώς και βιογραφικών και λαϊκών στοιχείων υπό τους ήχους ενός εθνομουσικογραφικού πλαισίου, αναδεικνύουν μια ολική μορφή του Κράλη. Επιπλέον, δημοσιεύθηκε σκίτσο του Γεωργίου Δ. Κόσμου με τίτλο «Βρύση του Κράλη (Ζαγορά)» στο κεφάλαιο με τίτλο «Πήλιο. Ιστορικά και Λαογραφικά του Γιάννη Κορδάτου».¹⁸

Συμπερασματικά, μέσα από τη νεοελληνική ποιητική και μουσική παράδοση (19ος-21ος αι.) την οποία εξετάσαμε, αναδεικνύονται ποικίλες όψεις του Μάρκο Κράλη, φιλοτεχνώντας ωστόσο μια ολική εικόνα για το προφίλ του ήρωα. Για τον Σικελιανό ο Κράλη συμβολίζει τους αγώνες και την αυτοθυσία, ο Εγγονόπουλος φιλτράρει τον Κράλη μέσα από υπερρεαλιστικά στεγανά και τον καθιστά συνομιλητή του στον διάλογο περί παραμονής ή μη σ' έναν μεταιχμιακό βαλκανικό χώρο. Ο Δενέγρης αναζήτησε στη μορφή του Κράλη ένα καταφύγιο στο παρόν του ποιητικού αδιεξόδου του. Τέλος, οι Χειμερινοί Κολυμβητές σταχυολόγησαν ποικίλα στοιχεία από τη βιογραφία και τη λαϊκή παράδοση για να αποδώσουν μουσικά τη μορφή του Κράλη. Τα όρια ωστόσο του πραγματικού και μυθοπλαστικού χώρου όπου κινείται ο Κράλη στην ελληνική ποιητική και μουσική παράδοση που μελετήσαμε είναι ρευστά. Η κυρίαρχη όμως όψη του Κράλη στην ελληνική και μουσική παράδοση είναι αυτή του ήρωα και πολεμιστή, ενός συμβόλου ενότητας, έτσι όπως έχει περάσει μέσα από τις σλαβόφωνες επικές ποιητικές παραδόσεις.

---

¹⁸ Βλ.: Γιάννης Κορδάτος, «Πήλιο. Ιστορικά και Λαογραφικά», *Νέα Εστία* 101 (1931) 250.

Βιβλιογραφία

- Βλαχοδήμος Δ., *Διαβάζοντας το παρελθόν στον Εγγονόπουλο*, Αθήνα, Ίνδικτος, 2006.
- Δενέγρης Τ., *Το πνεύμα της άμυνας*, Αθήνα, Πατάκης, 1999.
- Εγγονόπουλος Ν., *Ποιήματα*, Αθήνα, Ίκαρος, 2007 [6η· 1η: 1977].
- *Εισαγωγή στην ποίηση του Εγγονόπουλου. Επιλογή κριτικών κειμένων*, (επιμ.: Φ. Αμπατζοπούλου), Ηράκλειο, ΠΕΚ, 2008.
- Καψάλης Δ., *Τα μέτρα και τα σταθμά. Δοκίμια για τη λυρική ποίηση*, Αθήνα, Άγρα, 1998.
- *Αρχοντικά της Κοζάνης και της Σιάτιστας*, (επιμ.: Φ. Μαζαράκης-Αινιάν), Αθήνα, Πινακοθήκη της Τέχνης του Ελληνικού, 2005.
- Σικελιανός Α., *Λυρικός Βίος*, (επιμ.: Γ.Π. Σαββίδης), τ. Β', Αθήνα, Ίκαρος, 1966.
- Χαμηλάκης Γ., *Το έθνος και τα ερείπιά του: Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα* [2009], (μτφρ.: Ν. Καλαϊτζής), Αθήνα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2012.
- *A Companion to Rhetoric and Rhetorical Criticism*, (επιμ.: W. Jost, W. Olmsted), Οξφόρδη, Blackwell Publishing, 2004.
- Calotychos V., *The Balkan Prospect. Identity, Culture, and Politics in Greece after 1989*, Νέα Υόρκη, Palgrave Macmillan, 2013.
- *History of the cultures of East – Central Europe. Junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries*, (επιμ.: Μ. Cornis-Pope, J. Neubauer), τ. III, Άμστερνταμ/Φιλαδέλφεια, John Benjamins Publishing Company, 2007.
- Mihaljčić R., *Kraj Crpskog carstva*, Βεογραδ, 1975.
- Popovic T., *Prince Marko. The Hero of South Slavic Epics*, Νέα Υόρκη, Syracuse University Press, 1988.
- Samson J., *Music in the Balkans*, Λάιντεν-Βοστόνη, Brill, 2013.

Άρθρα

- Μπελεζίνης Α., «Η «Ερμηνεία» του Διονυσίου του εκ Φουρνά ως «ερμηνεύον» κειμένων του Νίκου Εγγονόπουλου», *Χάρτης* 25/26 (1988) 126-149.
- Fostikov A., «О Дмитру Краљевићу Dmtar Kraljević»», *Историјски часопис* (2002) 49-50.

Παράρτημα

Εικόνα 1: «Τοιχογραφία στον ηλιακό: Το όρνιο», Αρχοντικό Μανούση, Σιάτιστα Κοζάνης, Σχεδίαση: Νίκος Εγγονόπουλος, από λεύκωμα με αρχιτεκτονικές αποτυπώσεις μακεδονίτικων αρχοντικών.

πηγή: *Αρχοντικά της Κοζάνης και της Σιάτιστας*, (επιμ.: Φ. Μαζαράκης-Αινιάν), Αθήνα, Πανακοθήκη της Τέχνης του Ελληνικού, 2005, 109

(ανατύπωση κατόπιν άδειας από την Κοιβεντάρειο Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης)

Στον χώρο υποδοχής (ηλιακό) και συγκεκριμένα στην αριστερή παρειά του παραθύρου βρίσκεται η τοιχογραφία με το πουλί και την επιγραφή «1789 ή 1787/ απριλίου 10/ όρνηον», Αρχοντικό Μανούση, Σιάτιστα Κοζάνης.

Πηγή: http://www.siatistanews.gr/antamoma2005/antamoma2005_oikonomia_foto03.html

Εικόνα 2: Η Βρύση του Κράλη κατασκευασμένη από τον αρματολό Μπασδέκη στη Ζαγορά του Πηλίου. Σλάβικες αναφορές μαρτυρούνται από την εποχή των Βελεγεζήτων Σλάβων (6ος-8ος αι.).

πηγή: <https://volosmagnisia.wordpress.com/2013/05/30/zagora-kralli-2/>

(προσπελάστηκε 15.9.2017)